

Oláh-Gál Róbert

Mentovichék: Mindenáron Erdélybe!

Mentovich Ferenc beírta nevét a magyar irodalomba, ha másként nem, mint irodalomszervező! Ha nem is volt jelentős költő, filozófusként számon tartják munkásságát, mint XIX. századi materialista matematikus-filozófus. Akkor ehhez nem kis bátorság kellett egy egyházi iskolákban tanító professzornak. Marosvásárhelyen és Nagykőrösön utcákat is neveztek el róla. Ma csak Nagykőrösön maradt meg a Mentovich utcanév. Marosvásárhelyen, a Kultúrpalota féldomborművén megmaradt a portréja, a Bolyaiak, Petelei István, Dósa Elek, Teleki Sámuel mellett, mert azt a román hatalom már csak nem merte leveretni. A nagykőrösi hálás közösség talán azért emlékezik utcanévvel Mentovichra, mert neki köszönhető, hogy Arany János Nagyszalontáról Nagykőrösre költözött. Mentovich harcolta ki Arany meghívását, ő biztatta Arany Jánost az átköltözésre, és náluk húzódott meg az Arany család addig, amíg Aranyéknak is szállást tudott biztosítani a Nagykőrösi Református Kollégium.

(balról jobbra) Dósa Elek, Teleki Sámuel, Bolyai Farkas, Bolyai János, Mentovich Ferenc, Petelei István

Készült a Magyar Tudományos Akadémia Domus Programja által támogatott tevékenység keretében.

Mentovichéknak is menedék volt a Nagykőrösi Református Kollégium. Ő is részt vett az 1848-as forradalomban, és bujdosnia kellett, így került Nagykőrösre. Az alábbi írásban arra a kérdésre keresem a választ, hogy mi lehetett Nagykőrös vonzereje, hogy a negyed akadémia Nagykőrösre került? Mi lehetett az oka a szellemi műhely megszűnésének, annak, hogy néhány év leforgása alatt szétszéledtek a „nagyok”, és Mentovichék mindenáron vissza akartak menni Erdélybe.

„Névnapi köszöntő Mentovich Ferencnek

*Írták Arany János és Szász Károly,
Nagykőrösön, 1851. az 12351-ik szerdán.*

*Kedves jó barátunk, Francisce Mentovich!
Búban, fájdalomban te sohase voníccs,
Sőt a gondok felé még csak ne is konyíccs,
Minket bús pofával sohase szomoríccs.*

...

*Ezeket szörzötték egy hideg szobában,
János mester egyik, Arany mostanában,
Továbbá Szász Karli, gondolván magában,
Hogy jót kívánni is jobb kadenciában.”¹*

(12 3 51 jelentése 12 = december, 3 = 3. nap, 51 = 1851. 1851. december 3. szerda volt és Ferenc névnap.²)

A Nagykőrösi Református Kollégium „aranyideje” akkor volt, amikor a „Tudós Társaság negyede” Nagykőrösön tanított, közülük heten a Magyar Tudományos Akadémia tagjaivá váltak: Arany János (1817–1882), Salamon Ferenc (1825–1892), Szabó Károly (1834–1890), Szász Károly (1829–1905), Szigeti Warga János (1834–1873), Szilágyi Sándor (1827–1899), Tomory Anasztáz (1825–1890). A tanárok közül partiumi, illetve erdélyi volt Arany János, Mentovich Ferenc, Szász Károly, illetve Szilágyi Sándor történelemszakkönyvtáros. Aranyt a matematikus, irodalmár és filozófus Mentovich Ferenc hívta Nagykőrösre. Mentovich Ferencet 1856-ban a Marosvásárhelyi Református Kollégium választotta meg Bolyai Farkas utódjának. A nagykőrösi tanári kar igazi nagysága, tudományuk akadémiai szintű művelése mellett, abban rejlett, hogy nem csak a saját tudományukat sulykolták, hanem igazi tehetséggondozást végeztek, a szó legnemesebb értelmében.

Mentovich Ferenc 1819. április 19-én Nagy-Debrecen, Szolnok-Doboka megyében született. Középiskoláit és felsőbb tanulmányait Naszódon, Désen és Enyeden végezte, ahol ifj. Szász Károly, a későbbi nagykőrösi kollégája, majd dunamelléki püspök nevelője volt. Külföldi egyetemeken képezte magát, mint a báró Kemény és a báró Jesznák család pártfogoltja. Vajda Dániel és Bodor Julianna leányát, Vajda Annát vette feleségül. Szólnunk kell Vajda Dánielről is, mert az írásunk gerincét képező forrásközleményként közlendő három levél csak így érthető meg a teljes mélységében.

1 *Arany János összes költeményei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1969. pp. 176–177.

2 Szabó Péter Gábor szegedi matematikátörténész magyarázata.

Vajda Dániel (1793–1860), az első magyar nyelven írt borászati szakkönyv szerzője mindkét Bolyainak igen közeli barátja és bizalmi embere volt. Vajda legfőbb műve a „*Borászati közlemények – a magyar pincegazdászat mezejéről*”, Marosvásárhelyen jelent meg az 1858. évben, emellett sok cikket közölt a *Gazdasági Lapokban* is. Marosvásárhelyen született 1793. július havában, marosvásárhelyi polgárok gyermekeként. Bolyai Farkas is fia mellé fogadta házitánítónak, hogy ezzel is segítse tehetséges tanítványát. Bolyai János nagyon szép szavakkal emlékszik vissza kedves tanítójára, jóllehet elmarasztalóan is írt néhány tanáráról. Vajda Dánielnek is érdeme, hogy Bolyai János megszerette a tanulást, a szellemi munkát.

Vajda Dániel 1814-ben a református egyház szerény ösztöndíjával ment a bécsi műegyetemre, de 1815-ben már haza is jött. Ekkor Bolyai Farkas beprotezsálta Kemény Simon báró barátjához Csombordra és Nagyenyedre, így lett a Kemény gyerekek nevelője és házitánítója. Ott kezdte kamatoztatni Bolyai Farkastól tanult borászati ismereteit. Egy mintaszőlészetet létesített, mely évről évre gyarapodott és hasznot hozott, míg 1848-ban a román lázadók teljesen feldúlták. Az Erdélyi Református Főkonzisztórium 1829. április 24-én meghívta a nagyenyedi Bethlen Kollégiumba egyetemes és hazai történelem, a latin irodalom és esztétika rendes tanárának. Sajnos csak egy évig taníthatott, szembetegsége miatt le kellett mondania jól jövedelmező állásáról. Kemény Simon özvegye, gróf Teleki Anna és középső fia, Kemény István 1836. február 19-től élete végéig évi 500 rénes forint és 200 véka búza nyugdíjat biztosított a számára.

A gróf Széchenyi István által létrehozott kaszinómozgalom eljutott Nagyenyedre is, és 1831-ben a Nagyenyedi Kaszinó Vajda Dánielt választotta elnökének. Vajda Dániel levelezett báró ifj. Wesselényi Miklóssal is. Néhány levele megtalálható az Országos Levéltár kolozsvári kirendeltségén.

1848-ban a mókok betörték Nagyenyedre, 12 000 rénes forintnyi bort megittak és elhordtak, értékes könyvtárát, kéziratait elégették. Vajda Dániel először Kolozsvárra, majd Pestre menekült, majd Anna leányával és annak férjével, Mentovich Ferencsel Nagykőrösre költöztek. Mentovichot megválasztották Bolyai Farkas katedrája utódjaként a marosvásárhelyi református kollégiumban, ennek előzményéről szól az alábbi három levél, és így 1856 őszén hazaköltöztek Marosvásárhelyre. A gyengélkedő Bolyai Farkas utolsó leveleiben is emlegeti, hogy megy és meglátogatja az éppen hazaköltözött Vajda Dánielt.

Szólnunk kellene felesége anyai nagyapjáról, Mentovich anyósa apjáról, Bodor Pálról is. Bodor Pál (1773–1828) Bolyai Farkasnak, báró Kemény Simonnak és báró Kemény Jánosnak volt az útítársa a göttingeni perregrinációban. Ennek a Göttingát megjárt kedves tanulótársaságnak Bodor Pál volt a megbízott pénztárnoka. Ugyanis idős báró Kemény Simon, Fehér vármegye és Kolozsvár tejhatalmú főispánja Bodor Pálra bízta a pénz kezelését. Mikor aztán hazaérkeztek, 1799-ban elhunyt idős báró Kemény Simon. A főispánságot megörökölte a fia, ifj. báró Kemény Simon, és Bodor Pál lett a főkormány-szék mellett működő provinciális kassza pénztárnoka (ez a mai fogalmak között az állami kincstár csírája volt).

Az alább közölt levelekben érezhető az a kétségbejítő harc azért, hogy a Vajda és Mentovich család mindenáron visszaköltözzön Erdélybe. Számomra rejtély marad, hogy mi volt a nagykőrösi műhely varázsa, és hogyan húlt ki az a szenvedély egyik napról a másikra. És persze elgondolkodtató az is, hogy Erdélynek milyen hallatlan vonzása volt 1918-ig.

Vajda Dánielné Bolyai Farkashoz

Nagykőrös, 1856. március 16. (közel a húsvét, kurta az idő, azért instálom mentől előbb tenni)
Édes jó Bolyai bácsi!³

Csudálkozni fog, hogy mi tárgyban irhatok én, vagy tán írásomat meg se ösmeri, míg az aláírást meg nem nézi.

Én édes Bolyai bácsi, egy fájdalomtól elnyomott Anya vagyok, kit a sors sok nemű csapással látogatott meg, – jelenleg szegény Anikóm betegeskedése a' legnyomasztóbb, – miolta itt vagyok, folytonosan hervad, két nagy betegséget állott ki, mind olyan bajai vannak, a' mi arra mutat, hogy az idevaló levegőt nem szokhattya, az orvos is azt mondja, levegőváltoztatást kell, de hogyan? hova, mit tehetünk szegény emberek mi? ilyenkor keserves a' pénz nem léte, helyhez kötött rab az ember, a' fájdalom majd meg öl, mikor négy szép reményteljes gyermekeit látom Anikóm körül, ki napról-napra jobban fogy, és betegeskedik.

Azért Sorsunk változtatásán gondolkodunk, más mód arra jelenleg nem mutatkozik, mintha Mentovich oly szerencsés lesz a' MVásárhelyt most ürességbe lévő Mathesis, Phisika, Chemiai Cathedrát elnyerheti; mely nekünk jelen helyzetünkbe igen sokoldalú boldogságot nyújtana. Ennek el nyerhetésére mi itt nem is foghatunk az utakat, módokat jól, hanem azt hiszem, hogy Bolyai bácsi többet tud hozzá, mint mi, azért felszólítom én is a' magam nevében is, hogy mint szegény néhai édes Apám lelki barátja lépjen fel egész lélekkel a' Mentovich Vásárhelyre vitele dolgába, s' ez által tartsa meg a' nőt szerető férjének, az Anyát gyermekeinek: csak a' kéne édes jó Bolyai bácsi, hogy ezt a' kis családot tartsa az egymáshoz való szeretetbe, ragaszkodásba, úgy szólnom se kéne, jól mondja Mentovich a' száraz lombokba írt egyik verse végén, melynek címe: „Alvó gyermekemhez”

„Ő véd akkor is, ha ránk hév sirokkó fuvul,
bésátorozván e fészket szerelmének lombival
Mond, hogy nincs más drágaságunk szerető lelkén kívüül,
Ha ő nincs...akkor e fészek végkép elpusztul kihüül”

Azért édes jó Bolyai bácsi kérjük a' legszívesebben, tegyen meg mindent arra, hogy Mentovichot Vásárhelyi professzornak megválasszák, próbáljon el minden utat, módot réa, ajánlja Mentovichot gróf Toldalagi Ferenc Urnak, báró Bánffy János úrnak, Dósának, Moósnak, kinek csak azért is fontos lesz a' szava mivel a' közelebbről sokat testált a' Vásárhelyi Kolégyomnak. Hiszen meg is teheti kérésünket Bolyai bácsi tiszta lélekkel, mint tudja, hogy az öreg Szásznak Mentovich és Kasza voltak legkedvesebb tanítványai a' fachjában, és azt is tudja, hogy két évig ½ azon fachokra képezte magát, főleg Berlinbe léte alatt, jelenleg is azon fachokat tanítja hat év óta ezen fő Gimnáziumba, a' hol is a' Kormány által megerősített tanár, és mind az előjárak, mind a' tanítványai előtt köz kedvességbe álló ember, azt is tudja Bolyai bácsi, hogy talentumos egyén.

Mind a' mellett, hogy nekem 's Uramnak boldogságunk gyermekeink jó sorsától függ, még is Bolyai bácsit, ki tiszta lelkű édes Apám, hasonló tiszta lelkű barátja, nem kérném a' viláért is, egy oly dolog előmozdítására, a' mit Bolyai bácsi jó lélekkel meg ne tehetne, de mivel mint fennebb írámban maga Bolyai bácsi is tudja, hogy Ferencünknek éppen abba a' fachba van szép készüllete, 's itt már a' Kormány által is megerősített fel Gimnázális tanár, ennél fogva bizonyosan csak is előmenetére lehet a' Collégiumnak.

Ami a' nem sok fizetést illeti Ferenc azzal meg barátkozott, dolgozni fog, mint munkakedvelő, privát órákat ad, és mi nélkül kosztot adunk, 's persze együtt maradunk, megéliünk, 's így könnyítve lesz mind a' két családon minden tekintetbe az ifjak a' gazdák, mi öregek a' mit lehet segítnünk, s így ha őket megelégedve, egészségesen látjuk megvan minden boldogságunk, engemet 's Uramat

sok kecsegtet, ha a Mindenható boldogít s bé visz, mely jó órákat ígér Uram magának a' Bolyai bácsi társaságába öreg napjaira, s ott folytathatni utolsó éveit hol azokat kezdette, ez is egy inger, ott van most a' testvérem családjával, ott vannak báró Kemény Györgyék, a' derék jó báró Kemény Pálné családja, és még sokan mások – hát a' derék öreg Moós, kit Uram úgy szeret, tisztel. Dósa, a' derék Dr. Antal⁴, kinek orvosi segítségei tökéletesen bízunk, s ha Anikó vér alkotását jól ösmeri ennél fogva is mely sokat remélünk egészségének helyre állítására. Anikónak a Gergely családja mily kedves társaság lesz – s mások Hegedűs Jánosék, s etc.

Kérem tehát édes jó Bolyai bácsi én is, de Mentovich és Anikóm is tegyen meg mindent, hogy bé mehessünk mindnyájan, nagyon sokat várunk a' jó Bolyai bácsi befolyásától, 's tevékenységeiről gróf Toldalagi Ferenc húsvétra Kolozsvárt akar lenni, báró Bánffi János nem tudjuk, hol van, mert neki Uram nem is írt, a' Bolyai bácsi szava vagy levele nagy hatással lenne, hát Szász István. 's a többi Vásárhelyi professzorok, ezeket is kérje meg mind a' mi nevünkbe mond, és maga nevébe, Ferenc azt mondta Uramnak, írjon mindenkinek az Uram, mert Ferencet nem igen ösmerék eléggé, Uramat pedig igen, s tudják mily buzgó volt mindég, a' közügyekbe 's az ő szava fontosabb lesz bárki előtt, ő magáról bajosan is írhat ösmertetésül valamit, anélkül, hogy szerénytelenségnek ne vevődnek s igazsága is van. Ferenc most is mint régen igen szerény becsületes ember, s oh mint szereti családját.

De végzem levelem, még csak annyit, hogy én sok felé írtam, Uram is írt néhány felé, de nem írhat mindannak a' kiknek akart, mert egy oly nagy szemfájása volt, hogy most is alig írhatott öt-hat levelet, azért se Dósának, se Moósnak, se báró Bánffi János Urnak maga nem írhatott, szemfájása mián el késvén, de remélem jó barátaim lesznek szószólóink, 's azon nem szenved hajótörést a' dolog, az Uram szemfájása okozta, hogy ennyit késett a dolog.

Kérem beszéljen báró Kemény Györggyel is Isten áldja édes jó Bolyai bácsi

Uram Ferenc, Anikó, Marikám, mindnyájan tiszteljük, s a' legforróbban szívére kötjük ügyünket, mint életünk megmentőjét.

Anikóm most is rosszul van. Linkámnak fáj a szeme. Még egyszer édes Bolyai bácsi kérem, beszéljen Palival a' testvéremmel, 's utasítsa őtet is, hogy ha ezen ügyünken mozdíthatna. Ha Bolyai bácsi által láttatja azon egyénekkel kiktől a' választás függ, hogy a Collégiumnak előmenetelére lesz a' Mentovich bévitele, nyert perünk lesz, Isten áldja szívesen tisztelve szerető húga Bodor Julianna

U.I. Mind attól félek az elkésés mián marad el, azért sietni kell Uram Kolozsvárra írt báró Kemény Györgynek, ha ott van, beszéljen vele, hogy ő is báró Bánffi János Úr 's a többivel, kiktől függ ezen dolog, beszéljen, kösse Bolyai bácsi lelkére Györgynek ügyünket, 's ő fiait is nyerne benne.

2. levél

Nagykőrös, 1856. április 10.

Édes Bolyai Bátyám!⁵

A' múlt holnapban írt levelét vettük, melyet Uramnak írt Bolyai bácsi, s talán arra válaszolt is Uram, de azóta a' körülmények változtak, annyiba, hogy az Anikó állapota aggasztóbb, és már én is mind inkább betegeskedem, azért sietek megírni, mielőtt Uram a' fájós szemével tehetné, hogy mind a' mellett, hogy a vásárhelyi fizetés kevés Mentovich elvállalja, ha oly szerencsés lesz és megválaszszak, mivel a' felesége életéről van szó, hogy őtet gyermekeinek s házának megtartsa.

4 Antal László (1808, Marosvásárhely – 1884, Marosvásárhely) orvosdoktor.

5 MTA KK K 23/41

Kérem tehát a' Mentovich nevébe, és a' mienkbe édes jó Bolyai bácsi, beszéljen Dósával, s kérje addig is, míg vagy Uram vagy Mentovich írának, hogy legyen Mentovich mellett s hozza fel minden helyes okot mellette.

Nem képzeli édes Bolyai bácsi, mint ki vagyok fáradva, mennyire elcsüggedve az Anikóm betegkedése mián, 's már még a' Luikám szemfájása, s az én betegségem mián, csak abba remélünk, hogy Erdélybe mehetünk.

Instálom Dr. Antallal is beszélnie 's részünkre megnyerni, valamint a' Vásárhelyi professzorok, Hegedűs János, Mentovich tanuló társa volt, 's barátja, Uram, Ferenc, Anikó vélem együtt tiszteljük, én pedig bocsánatot kérek sok alkalmatlankodásomért, s maradok Édes Bolyai bácsi tisztelő húga: Vajda Dánielné

3. levél

Nagykőrös, 1856. április 18.

Édes Bolyai bácsi!

Újra alkalmatlankodom levelemmel, de tudván azt, hogy Uramnak mily igaz szívú atyai jó barátja, egész bizalommal teszem, annál is inkább, mivel azon dologba mit írni fogok Bolyai bácsi járhat el a' legjobban; – ugyanis Mentovich ennek a' hónap 15-én indított MVásárhelyre egy levelet Hegedűs Jánosnak, melybe egy Dósának szóló levél volt zárva, hasonlólag még egy más levelet indított gróf Toldalagi Ferenc fő Curátor Urnak, ugyan MVásárhelyre, mindegyik levelet csak levéljeggyel, egyiket se Recepissével? ez Ferenche aggodalmat szült s éppen most monda nekem, én azért tüstént be ültem Bolyai bácsinak írandó, hogy megkérjem azon barátságra, fáradjon el Hegedűs Jánoshoz (ki Mentovich tanuló társa és jó barátja) és kérdezze meg tőle kapta-e a' Mentovich levelét, s akár igen, akár nem – igen – igen instáljuk édes jó Bolyai bácsi tudósítson bennünket róla minnyárt, mert nagyon nyugtalanok vagyunk miatta, – mert igen gyakran veszett el levelünk.

Mentovich írt mindazoknak kiknek gondolta, hogy írni kell. Uram is írt többeknek. Bár Dósát lehetne megnyerni, ő azt hiszem most is nagy befolyással van a' prof. Candidatióra MVásárhelyt, ha Mentovichot láthatná, megösmarkednének vele, semmi kétségem sincs, hogy nagyon megszeretné; általában azt hiszem, hogy ha oly szerencsés lesz Mentovich a' MVásárhelyi professzorságot elnyerni; ott ötet szeretni 's becsülni fogják, valamint itt. Szegény Anikóm, most újból rosszabbul van, különös változásai vannak, mit úgy látszik az idevaló orvosok nem értik, – orvossággal él, – napról-napra fogy, iszonyatosan fél a' haláltól, azért mihelyt rosszabbul van, mindég sir úgy meg ijed, hogy ő már itt soha jobban nem lesz, s ennek következtibe még rosszabbul lesz, a' múlt éjjel sem aludt, szorult össze a' mejje a' testének különböző részibe bolha csípéshez hasonló szúrásokat érez, testébe naponta több helyében fájdalmat érez, étvágya nincs. Képzelteti, édes Bolyai bácsi mit állok én ki, magam is gyenge beteges léve, sokszor alig állok a' lábamon, még is vidám arcot kell mutatnom, s Anikómat bízgatni – már most az a' remény vigasztalja csak, hogy élete, gyermekei, 's Férje számára az által lesz biztosítva, ha Erdélybe bémehet, ha ebbe a' reményibe csalódik (Isten őrizz!) nem tudom, mi történik, csak ha szóba is jó, már ki kél a' képiből – oh, édes Bolyai bácsi kövessünk el mindent arra, hogy bé mehessünk, hiszem, hogy ha Dósa, Ferenc mellett lesz, bé is megyünk, kösse lelkére édes Bolyai bácsi, hiszem az oskola ügye is csak nyer egy ily tudományos műveltségű, szorgalmas characteres emberrel. Uramnak is mily jó lenne MVásárhelyt, mint odavalósi születés, ki életének szebb részét ifjúságát ott töltötte, én is ott kezdtem az életet, sok jó embereink vannak ott – testvérem s mások, Ferencnek is barátai, s a' jó Dr. Antal ki igaz barátunk volt mindég, s kibe most is a' legnagyobb bizodal munkat helyezzük –, Beszéljen Kemény Györggyel is édes Bolyai bácsi, 's írjon egypár biztatót szót. Báró Bánffy János Úr is Curátor, de nem vagyok bizonyos, kérje meg Kemény Györgyöt írjon neki, s kérje pártfogását.

Simontól ma kaptuk levelét, ő azt írja, hogy Hegedűs János akarja Mentovichot. Azt hiszem Dósát is meg lehet nyerni, hisz őt én egy igen jó érzésű jó characterű embernek ösmertem mindég, kit minnyájan igen nagyon becsültünk eddig is, de ha most ezen ügybe munkáskezet nyújt Ferencnek, örökös hálával kötelez le nem csak engem, de gyermekeimet is. Isten áldja édes jó Bolyai bácsi Uram, Ferenc, Anikó, Linkám, velem együtt igen nagyon tiszteljük. Ügyünket újra lelkére kötven édes jó Bolyai bácsi maradok örökös mély tisztelettel.

Testvérem Palit ölelem 's kérem őt is a' mit tehet, tegyen ügyönkbe alázatos szolgája szerető húga: Bodor Julianna

U.I. Instálom a' jó Dr. Antalt kérje fel tegyen ő is érettünk szóljon Dósának ő is, és a' püspöknek. Egyéb aránt Mentovich irt a' Püspöknek is, 's kérte pártfogását.

Eddig tartanak Vajda Dánielné kétségbeeső levelei Bolyai Farkashoz. Könyörgései meghallgatásra találtak. 1856 őszétől Mentovich már a Marosvásárhelyi Református Kollégiumban tanított. 1856. november 20-án elhunyt Bolyai Farkas is, így sokat nem élvezhettek az öreg tudós kedves társaságát. A felesége a jó erdélyi levegőn és óshazai légkörben meggyógyulhatott, mert 1859-ben szült egy Ferenc nevű fiút. Mentovich Marosvásárhelyen is felpezsdítette az irodalmi és tudományos életet. Megindította a *Marosvásárhelyi Füzeteket* (1858–60), később a *Napi Közlöny* (1864) és a *Székely Hírlap* (1873–74) szerkesztője, valamint a *Székely Közlöny* (1867–68) főmunkatársa volt. Elindította a tudományos pályán az 1872-ben Kolozsváron megnyílt Erdély első tudományegyetemének néhány leendő professzorát: Vályi Gábort, Jenei Viktort, Vályi Gyulát.

Sajnos Marosvásárhelyen csak a gyönyörű szecessziós Kultúrpalota homlokzatán lévő féldombormű és a református temetőben lévő sírja emlékeztet Erdélyt és Magyarországot egy hazának valló, bátor férfiúra.